Оцінка впливу європейських стандартів на функціонування сектору безпеки й оборони в Україні: роль органів військової контррозвідки

Гнатюк Тімур Іванович[1]

Опубліковано	Секція	УДК
28.02.2023	Право	355.40

DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo. 8398055

Анотація. Сектор безпеки й оборони виступає певною мірою гарантом національного суверенітету будь-якої незалежної держави, у зв'язку з чим є необхідними його відповідний статус, зафіксовані на законодавчому рівні обов'язки й межі діяльності, форми контролю, підпорядкованість, логічна структура, внутрішні зв'язки оперативного реагування підрозділів тощо. До того ж у сучасних умовах консолідації з метою забезпечення миру й стійкого розвитку в загальносвітовій спільноті виникають питання щодо тісної співпраці. Європейські країни й США певною мірою розуміють наслідки війни, тому процеси інтеграції не тільки в суто економічній, а й у військовій сфері значно прискорились. Мета статті – визначити впливи європейських стандартів на сектор безпеки й оборони України, зокрема на військову контррозвідку. Найбільш важливим в цьому разі є можливість провести превентивні заходи, що дозволяє зберегти життя людей і ресурси для забезпечення потреб населення й військових. Україна ще у довоєнний період почала реформу оборонної галузі, однак тоді ще не було чіткого розуміння потреб і вимог, а також значною проблемою було замале фінансування, застаріла структурна організація, що заважала гнучкому розвитку. Визначення стійких пріоритетів й реальна загроза прискорили процеси реформування. Україна, незважаючи на складну історичну долю, мала основу розвіддіяльності, побудовану на власних традиціях і доробку. Сучасні європейські стандарти необхідні для встановлення оперативної злагодженості в усіх сферах безпекового й оборонного сектору, що забезпечить швидке прийняття рішень, узгодження питань підтримки й допомоги. Щодо контррозвідувальної діяльності, то тут важливою складовою стає інформаційна боротьба в різних форматах. Військова контррозвідка загалом забезпечує життєздатність та боєздатність ЗСУ, а також лежить в основі формування стратегії й тактики ведення бойових дій. Досвід зарубіжних партнерів доволі різноплановий, деякі особливості продиктовані геополітичними чинниками. Втім, впровадження європейських стандартів вже дало свої результати, які виражаються в успішному проведенні операцій, отриманні інформаційної підтримки від держав-союзників. Перспективним напрямком дослідження є більш детальний розгляд окремих стандартів, особливостей їхньої розробки й адаптації до умов України. Також слід звернути увагу на різницю між підходами до оборонного сектору в країнах-членах ЄС і США, особливо це стосується органів розвідки.

[1] старший викладач, Національна академія Служби безпеки України Навчально-науковий інститут державної безпеки, 03066, Україна, м. Київ, вул. Максимовича, 22, https://orcid.org/0009-0008-2774-3150

Ключові слова: спецслужби України, Служба безпеки, Служба зовнішньої розвідки, Євросоюз, міжнародна співпраця, оборонна реформа, повномасштабне військове вторгнення російської федерації.

Assessing the impact of European standards on the functioning of the security and defense sector in Ukraine: the role of military counterintelligence agencies

Annotation. The security and defense sector acts to a certain extent as a guarantor of the national sovereignty of any independent state. This requires its certain status, responsibilities and limits of activity fixed at the legislative level, forms of control, subordination, logical structure, internal communications of rapid response units, etc. In addition, in modern conditions of consolidation to ensure peace and sustainable development in the global community, issues of close cooperation arise. European countries and the United States understand to a certain extent the consequences of war, so the processes of integration not only in the purely economic, but also in the military sphere have been significantly accelerated. The purpose of the article is to determine the impact of European standards on the security and defense sector of Ukraine, in particular on military counterintelligence. The most important thing in this case is the ability to carry out preventive measures to save lives and resources to meet the needs of the population and the military. Ukraine, already in the pre-war period, began to reform the defense industry, but at that time there was no clear understanding of the needs and requirements, and a significant problem was low funding and an outdated structural organization that interfered with flexible development. The identification of sustainable priorities and a real threat accelerated the reform processes. Ukraine, despite its difficult historical fate, had a basis for intelligence activities built on its traditions and heritage. Modern European standards are necessary to establish operational coherence in all areas of the security and defense sector, which will ensure rapid decision-making, coordination of support and assistance. As for counterintelligence activities, information warfare in various formats becomes an important component here. Military counterintelligence generally ensures the viability and combat effectiveness of the Armed Forces of Ukraine and forms the basis for the formation of strategy and tactics for conducting combat operations. The implementation of European standards has already yielded results, expressed in the successful conduct of operations and the receipt of information support from allied states. A promising direction of research is a more detailed consideration of individual standards, the features of their development and adaptation to the conditions of Ukraine.

Keywords: Ukrainian intelligence services, Security Service, Foreign Intelligence Service, European Union, international cooperation, defense reform, full-scale military invasion of the russian federation.

Вступ

Сьогодні питання безпеки є пріоритетними в Україні, а також потрібно розуміти, що загроза з боку рф буде залишатися. Для протидії й ефективного захисту держави потрібні реальні кроки для загального реформування структур безпеки (зокрема контррозвідки) й тісна співпраця з провідними країнами світу.

Релевантними щодо мети цього дослідження є публікації, пов'язані з розробкою й упровадженням стандартів сектору безпеки й оборони Євросоюзу й НАТО, а також пов'язані з ними реформування й новації.

В. Жеп, І. Сабатіно й Р. Вессел розглядають питання розробки критеріїв оцінки співпраці в галузі безпеки й розвідки в ЄС [1]. В документі запропонований набір критеріїв оцінки безпеки й розвідки на рівні ЄС і перераховані обмеження, які перешкоджають більш ефективній співпраці в цій галузі. Дослідницька група провела

інтерв'ю з відповідними експертами й чиновниками, що створило унікальне уявлення про її особливості. На початку представлений короткий виклад поточної інституційної архітектури й огляд основних органів, які беруть участь у забезпеченні аналізу, раннього попередження й ситуаційної обізнаності на рівні ЄС (Супутниковий центр або Розвідувальний та ситуаційний центр й Управління розвідки військового штабу ЄС, які працюють в рамках Єдиної системи аналізу розвідувальних даних. До того ж у цьому документі піднімаються питання, пов'язані із Зоною свободи, безпеки й правосуддя (AFSJ) ЄС та їхній взаємозв'язок із зовнішньою безпекою. Оскільки співпраця в цій сфері також відбувається за межами інституційної структури ЄС, в документі розглянуті й інші відповідні європейські рамки щодо співпраці розвідки й угоди про співпрацю з суб'єктами, що не входять до ЄС [1].

Доповідь Д. Занді, А. Стоетмана й В. Діна присвячена розробці «Стратегічного компасу з безпеки та оборони». Автори розкривають суть цієї програми, підкреслюють необхідність її створення в умовах сучасних викликів і загроз [2].

М. Йонссон розглядає особливості діяльності контррозвідки в Європі після холодної війни [3]. Він підкреслює зростання її ролі й подає картину сучасного шпіонажу, спираючись на реальні судові справи останніх років. М. Йонссон визнає росію головним організатором шпигунської діяльності в сучасному світі. Відрізняється й підхід до контррозвідувальних дій з боку ЄС і НАТО, що автор пояснює геополітичними факторами.

В роботі Х. Шелест проаналізована ситуація зі змінами, що відбулися у оборонній галузі України після початку вторгнення рф. Наведені матеріали дозволили зробити висновки про позитивні надбання сектору безпеки й засвоєння певних інновацій, їхню успішну реалізацію під час бойових дій [4].

С. Сегеда й Д. Вєдєнєєв систематизували матеріали про діяльність розвідструктур закордонних центрів ОУН в період 1945-50 рр., визначили їхню організаційну структуру й функціональну побудову, завдання й методи роботи [5].

К. Паттерсон представив досвід Джеймса М. Олсона, колишнього керівника контррозвідки ЦРУ й професора практики Школи уряду й державної служби Буша в Техаському університеті A&M, у мистецтві контррозвідки й обговорення загроз і наслідків, які несе шпигунство [6].

М.І. ДиВайн дослідив передумови таємних дій у розвідувальному співтоваристві. Він розглянув термінологічну базу, законодавчі основи, вплив діяльності розвідки на національну безпеку й оперативну життєздатність, потреби фінансування тощо. Автор порівнює діяльність урядових установ і військову діяльність у галузі розвідки й контрозвідки [7].

«Разумков центр» за підтримки Hanns Seidel Foundation в Україні реалізував проєкт, націлений на визначення результатів й перспектив безпекового партнерства між Україною та ЄС. Зокрема проаналізовано інституційні рамки реалізації Угоди про асоціацію, оцінено імплементацію Угоди про асоціацію Україна-ЄС у сфері Спільної політики безпеки й оборони, оцінка виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у секторі цивільної безпеки. Результатом стали рекомендації щодо розвитку партнерських взаємовідносин, створення різних форматів допомоги з метою досягнення відповідності загальних стандартів у сфері безпеки [8].

Г. Перепелиця й А. Дрозд проаналізували найбільш ефективні, на їхню думку, шляхи й напрями розвитку міжнародного співробітництва в галузі загальноєвропейської безпеки. Вони акцентували увагу на принципах розбудови й реформування спецслужб України в умовах повномасштабного російського вторгнення. Автори перелічують найбільш перспективних партнерів для обміну досвідом й інформацією, налагодження оперативної взаємодії. Наголошується на необхідності

врахування не форми, а змісту співпраці з провідними центрами й спецслужбами країн ЄС і Британії [9].

В. Бурба у своїй роботі аналізує теоретичні проблеми, що виникають у розвідувального співтовариства ЄС у процесі його діяльності. Він спирається на заявлений ЄС стратегічний курс щодо створення загальної спільноти в галузі розвідувальної справи і пропонує застосовувати новий підхід у дослідженні її структури. Автор підкреслює той факт, що ефективність співробітництва на сьогодні забезпечується поєднанням тимчасових угод зі стабільними інститутами, тобто процес інтеграції має гібридний характер [10].

Співробітництво України з НАТО також знайшло відображення в працях різних авторів [11-12]. В. Знак вивчає генезу взаємовідносин Україна – НАТО в період 1991-2021 рр., визначає проблеми й досягнення, перспективи подальшої співпраці [11].

У наукових роботах також порушуються питання кібер-захисту [13-15]. О. Корченко, І. Логінов І. й С. Скворцов розглядають структуру галузі кібербезпеки в Україні й порівнюють її з досвідом США. Автори акцентують увагу на аналізі систем різного призначення, їхньої ефективності в станах різних загроз, практичні аспекти використання, надають рекомендації з огляду на українські реалії [13].

Значний обсяг інформації, що була використана під час проведення цього дослідження, залучено з урядових платформ і сайтів організацій розвідувального співтовариства.

Відповідно, *метою статті* є аналіз впливу європейських стандартів на сектор безпеки й оборони України в умовах сучасного реформування. Окремо розглядаються органи військової контррозвідки як важлива складова цього сектору, особливо в стані війни.

З огляду на загальну мету дослідження сформульовано такі *завдання*:

- визначити особливості європейських стандартів у галузі оборони й безпеки;
- проаналізувати тенденції їхнього розвитку й удосконалення в умовах сучасних загроз;
- сформулювати основу формування військової контррозвідки в Україні, її перспективні напрями розвитку;
- визначити характер впливу європейських стандартів на сектор оборони й безпеки України й органи військової контррозвідки.

Матеріали й методик. Дослідження ґрунтується на аналізі літературних й інформаційних джерел, що потребувало застосування різнопланових методів. Огляд доробку за обраною темою вимагав використання критичного аналізу й узагальнення. Методи системного аналізу були застосовані для створення й опрацювання джерельної бази. Загальні історичні методи використані для розгляду процесів змін у генезі. Загальні наукові методи дозволили сформулювати проблему дослідження, мету, завдання, визначити стратегію роботи.

Хід дослідження обумовлений загальною метою й відповідає визначеним завданням. В роботі проаналізовано європейські тенденції розвитку служб безпеки, визначено їхню загальну спрямованість, проблеми й завдання. Також простежено доробок України щодо опрацювання європейських стандартів сектору безпеки, зокрема органів військової контррозвідки.

Результати

Партнерство України з Європейським Союзом щодо безпекової сфери є одним із ключових принципів національної безпеки України. Поряд зі співпрацею з НАТО, партнерство з країнами ЄС окреслює зовнішні стратегічні рамки безпеки, в яких Україна розраховує підтримувати й розвивати свою державність сьогодні й особливо в

майбутньому. Чинне законодавство визначає: «Інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір» відповідає фундаментальним національним інтересам [16].

Питання реформування оборонної галузі, розвідувальних інституцій, аналітичних центрів є постійними, що пов'язано з нестабільністю геополітичної ситуації, розвитком технологій, наявністю терористичних елементів у світовому співтоваристві. Особливо це стосується інформаційної галузі, до якої можна віднести й військову контррозвідку.

Країни ЄС, Великобританія й Норвегія з метою зміцнення контактів у галузі розвідки створили нову платформу для співробітництва, яка отримала назву «Розвідувальна колегія Європи» (*Intelligence College of Europe, ICE*). Ініціатива її створення належить президенту Франції Е. Макрону, який ще у 2017 р. у своєму виступі в Сорбоні наголосив на необхідності посилення взаємодії між спецслужбами європейських країн. Основний задум полягав у тому, щоб країни Європи отримали більше незалежності від інформації й нововведень великих держав, як-от США, Китай, росія. Офіційна дата заснування ICE – травень 2019 р. До участі були запрошені всі держави-члени ЄС, втім, відповідну згоду про наміри у 2020 р. підписали 21 країна, Великобританія й Норвегія. Утрималися Болгарія, Словакія, Польща, Греція й Люксембург. Ці країни, а також Швейцарія, з часом повинні отримати статус партнерів, що передбачає більш гнучку взаємодію.

У цьому проєкті залишається ще багато відкритих питань. У згоді про наміри вказано, що ICE не займається обміном розвідданими й плануванням операцій спецслужб. Вона не має організаційно-правової форми й постійного місцезнаходження. Втім, вона має правління й спостережну раду. Результати діяльності платформи, інтелектуальні продукти, заяви й публікації не повинні бути обов'язковими. ICE позиціонується як вільна платформа, учасники якої спілкуються три рази на рік у форматі конференцій і семінарів, що передбачає діалог співробітників спецслужб, урядових чиновників, політиків, експертів і вчених для стимуляції інтелектуального обміну, що сприятиме формуванню загальної «стратегічної розвідувальної культури» [1].

Ще однією платформою співпраці спецслужб є так званий Бернський клуб (*Club de Berne*), що існує з 1969 р. Це неофіційний форум керівників спецслужб, де відбувається обмін даними, досвідом, думками, а також обговорення актуальних для розвідувальної спільноти питань. Клуб є наднаціональною платформою, не має секретаріату й правової бази, не підлягає ніякому демократичному контролю.

В ЄС існують й офіційні структури для співробітництва в галузі розвідки: Європол (поліцейська служба Євросоюзу), Розвідувальний та ситуаційний центр Євросоюзу (INCTEN), до 2012 р. – Об'єднаний ситуаційний центр (*SitCen*). INCTEN не є повноцінною розвідкою, він підпорядковується Європейській службі зовнішніх зв'язків і виконує функції аналітичного центру. Країни-члени ЄС направляють офіцерів зв'язку в INCTEN, розташований у Брюсселі, де отримана від спецслужб інформація аналізується й направляється в різні підрозділи ЄС та іншим країнам.

Згідно з договорами, що є основою діяльності Євросоюзу, питання політики в галузі безпеки залишаються в повній компетенції держав-членів, тому поява повноцінної розвідки тут фактично неможлива.

ICE як нова платформа кооперації європейських спецслужб потенційно має ті самі проблеми, що й інші формати співпраці: ступінь довіри учасників, відповідність віддачі малих і великих країн, контроль і легітимність діяльності.

Наступний крок Євросоюзу в напрямі безпеки – це розробка «Стратегічного компасу з безпеки та оборони» [2]. На першому етапі проведено стратегічний діалог між державами-членами й інститутами ЄС, включно з участю аналітичних центрів та інших

зацікавлених сторін. Значний вклад в нього зроблено Інститутом Клінгендал, створеним на замовлення Міністерств оборони й іноземних справ Нідерландів. Особливу увагу фахівці приділили більш точному визначенню військового рівня амбіцій ЄС і його потенціалу для розвитку відносин з НАТО.

ЄС зараз стикається зі значною кількістю викликів і загроз, що дедалі збільшується. У глобальному суперництві за владу між Китаєм, росією й США Європа ризикує залишитися на узбіччі, втратити позиції активного гравця. Загальна нестабільність потребує швидкого реагування на зовнішні конфлікти й кризи, підтримки партнерів щодо забезпеченя безпеки свого населення й захисту ЄС і його громадян. Це три стратегічні пріоритети Загальної політики безпеки й оборони ЄС, що були визначені в Плані реалізації Безпеки й Оборони. Євросоюз домігся прогресу в багатьох галузях: торговій політиці, партнерстві, громадянському кризовому регулюванні, проте його військові інструменти залишаються слабкими, що є результатом відсутності політичної волі й адекватних військових засобів.

Програма «Стратегічний компас» дає можливість скоротити розрив між значною риторикою й замалими діями, що характеризували зусилля ЄС у галузі безпеки й оборони. В останні роки створено нові інструменти для покращення європейського співробітництва в оборонній галузі – це Скоординований щорічний огляд оборони (CARD), Постійне структуроване співробітництво (PESCO) та Європейський фонд оборони (EDF), але всі вони потребують злагодженого стратегічного керівництва. Також потрібно враховувати відносини з НАТО [2].

К. Патерсон аналізує діяльність рф, визнаючи, що це непримиренний ворог, загальновизнаною метою якого є світове панування будь-якими засобами й будь-якою ціною, а в такій грі немає правил, прийнятні досі норми людської поведінки не діють. Якщо Сполучені Штати хочуть вижити, давні американські концепції «чесної гри» повинні бути переглянуті. К. Патерсон наголошує на необхідності розвитку ефективних шпигунських і контррозвідувальних служб для підриву, диверсування й знищення ворогів розумнішими, витонченішими й ефективнішими методами, ніж ті, які використовують вони [6].

Щоб систематизувати досвід й уроки, отримані за роки роботи в контррозвідці для агентства, колишній керівник контррозвідки ЦРУ й професор Техаського університету Дж. Олсон розробив «Десять заповідей контррозвідки»: будьте наступальними; шануйте своїх професіоналів; визнавайте вулицю; знайте свою історію; не ігноруйте аналіз; не будьте обмеженим; тренуйте своїх людей; не будьте осторонь; не залишайтеся занадто довго; і ніколи не здавайтеся. Він наголошує на необхідності знати свою історію для того, щоб розуміти продуктивність своєї роботи. Також значну роль повинні виконувати професійний розвиток й освіта.

Найбільшими загрозами, з якими сьогодні стикаються Сполучені Штати й увесь розвинутий світ – це кібер-загрози. Зважаючи на зростання нових технологій, що розвиваються, збільшення залежності від таких технологій і різноманітні спроби зловмисників скористатися вразливими місцями, кіберпростір став театром для шпигунства, і чиновники оборони назвали його п’ятою сферою ведення війни. Кібер-загрозу Олсон називає контррозвідувальною. На це навіть у США не вистачає персоналу й ресурсів.

Розвідувальне співтовариство США складається з 18 організацій, дев'ять з яких є оборонними. Сьогодні суспільство загалом працює разом, щоб досягти цілей Стратегії національної розвідки й стратегічного напряму Директора національної розвідки щодо надання своєчасної, глибокої, об’єктивної й відповідної розвідки й підтримки для прийняття рішень щодо національної безпеки й захисту США та їхніх інтересів. З 18 агентств найбільше виділяється військова контррозвідка. Олсон вважає, що її служби, –

OSI, NCIS, INSCOM, – й усі люди, які проводять контррозвідувальні операції, розвідку для військових, мають створити робочі групи подвійних агентів. Важливо, щоб керівники були поінформовані про прийняття рішень для захисту. Пасивна й оборонна контррозвідка зазнає поразки, тому необхідна наступальна, превентивна тактика. Військова контррозвідка повинна бути першою лінією оборони [6].

На основі розгляду загальних стандартів у галузі безпеки й оборони були визначені основні завдання. Їхнє вирішення дозволить досягти сумісності з НАТО та ЄС щодо питань контррозвідувальної галузі. Необхідною умовою є підвищення рівня оперативних можливостей ЗСУ, налагодження співробітництва у сфері трансформації, оборонних реформ і професіоналізації. Наступний крок – це забезпечення участі підрозділів й особового складу ЗСУ в операціях з підтримки миру й безпеки й Силах реагування НАТО; розробка механізмів військового співробітництва, консультацій і взаємодії, проведення заходів для інформування громадськості.

З 2014 р. Україна провела реформу Збройних сил, мобілізувала мережу резервістів, а також скоординувала військові й цивільні оборонні агенції для визначення пріоритету міжсуспільної стійкості до криз. Це відбулося завдяки застосуванню передового досвіду НАТО й унікальному руху волонтерів, які допомагають фінансувати військові зусилля.

Збройні сили України також знайшли інноваційні способи використання нових технологій, що дозволило дати асиметричну відповідь своєму набагато сильнішому противнику.

Слід зазначити, що співпраця національної контррозвідки з НАТО була закладена ще після Другої світової війни. В той час у зв’язку з витісненням великої кількості борців за незалежну суверенну Україну за межі етнічних земель і необхідністю їхнього об'єднання створено українські закордонні підрозділи. Українська військова доктрина повоєнного періоду ґрунтувалася на боротьбі за Українську Самостійну Суверенну Державу з подальшим захистом її суверенітету. Вона була спрямована на наступальну війну й застосування різних форм: партизанської, повстанської, революційної, підпільної, регулярної тощо – і заперечувала громадянську війну як боротьбу різних класів, груп і партій за владу. Створене в 1944 р. на основі ідеологічного союзу ОУН й УПА збройне підпілля (за інструкцією Голови Української Найвищої Визвольної Ради Р. Шухевича) продовжувало свою діяльність на території України. У 1947 р. створено Українську Національну Раду зі структурним підрозділом Військового Ресурсу Виконавчого Органу (аналог Міністерства оборони). Одночасно формуються спеціальні підрозділи, серед яких на першому етапі ОУН(Б) виконувала обв’язки зовнішньої розвідки, контррозвідувальні й охоронні функції. Коло завдань було досить значним: збір інформації про Україну шляхом опрацювання радіоповідомлень, радянської й зарубіжної преси, даних про радянську науку, одержання відомостей про радянську армію, підтримання зв’язків з підпіллям в Україні, військова підготовка на спеціальних курсах і в арміях інших країн, розробка тактики партизансько-повстанської діяльності тощо. Метою був вихід України зі складу федерації.

Організаційні осередки «Провод» (ПУН) Української Найвищої Визвольної Ради звернулися до США з проханням допомогти українським агентам вивчити військову справу, іноземні мови, отримати початкові знання з радіотехніки, підготувати їх до роботи у Червоному Хресті, а також надати їм повне матеріально-технічне забезпечення.

Загалом в еміграції було кілька шляхів підготовки офіцерів: створення військових факультетів при університетах, робота у формуваннях колишніх учасників бойових дій із бойовим досвідом, навчання за допомогою друкованої продукції, проходження служби в арміях іноземних держав. Значний обсяг розвідувальної роботи й активна співпраця зі спецслужбами іноземних держав, зацікавлених у масовій депортації агентури до СРСР, сприяли широкому залученню зарубіжних осередків і представників української

еміграції загалом до навчання в спеціальних закладах НАТО. Серед навчальних закладів, у яких проходили розвідувально-диверсійну підготовку українські іммігранти, можна виділити такі:

- школа американської розвідки в Кауфбойрені (Німеччина). Викладачами були співробітники спецслужб США. Навчальні групи складалися з 5–7 осіб і протягом 6–7 місяців здобували знання радіо, мінно-вибухових навичок, опановували зброю й рукопашний бій;
- спеціальна школа спеціального командування США 7712. З 1946 р. працювала в західнонімецьких містах Міттенвальд й Обераммергау. В ній готували кваліфікованих агентів, які залучалися до розвідки й контррозвідки США. До складу основних предметів входили: військова справа, історія й географія СРСР, держави Східної Європи;
- школа американської розвідки в Регенсбурзі (Німеччина, з 1947 р.) була націлена на підготовку кадрів для Політичної агенції народів СРСР;
- американська спеціальна школа в Штарнберзі (Німеччина, з 1946 р.), яка готувала агентів-радистів;
- американська розвідувально-диверсійна школа в Мадриді, Толедо (Іспанія, з 1946 р.). В ній готували співробітників ОУН(Б), що знаходилися під прикриттям студентів Мадридського університету. Основні напрямки навчання: організація повстанської діяльності, підривна пропаганда, саботаж і диверсія в містах і на транспорті;
- школа англійської розвідки поблизу Ганновера (Німеччина). Оунівці під супроводом С. Бандери протягом 1–3 місяців опановували розвідку, шифрування, таємницю, топографію, стрілецьку зброю під виглядом військовослужбовців ЗС Великобританії;
- лондонська розвідувальна школа. ОУН(Б) під прикриттям польських документів впродовж 2–3 місяці готувалися на конспіративних квартирах як десантники;
- школа американської розвідки в Мюнхені (Німеччина). В ній для розвідників ОУН(М) викладали: військову справу, топографію, методи занурення в офіційні структури ворога [5].

Майже всі учасники спецзавдань в Україні пройшли подальшу підготовку в згаданих навчальних закладах і формували кістяк спецпідрозділів закордонних осередків у складі Руху ОУН і УПА.

На першому етапі розвідувальна діяльність закордонних центрів полягала в:

- прямому нелегальному проникненню емісарів зарубіжних центрів (випускників спецшкіл зовнішньої розвідки) в Україну та інші держави Східної Європи й Радянського Союзу;
- спробах створення підпільних загонів, забезпечення підтримки з боку закордонних центрів, використання можливостей визвольного руху для розвідувально-підривної діяльності;
- роботі з метою отримання інформації, необхідної для ведення бойових дій проти СРСР і створення там позиції для диверсійно-терористичної діяльності в особливий період [5].

На другому етапі закордонні осередки українських націоналістів сформували нову стратегію й тактику діяльності, акценти робилися на:

- використанні легальних каналів зв'язку й засобів масової інформації для збору різноманітної інформації про обороноздатність і суспільно-політичні процеси в СРСР і в Україні;

- відновленні націоналістичного підпілля організаційних підрозділів і стабільних каналів зв'язку в СРСР між закордонними осередками ОУН і їхніми сподвижниками в Україні;
- трансляцію підривної пропаганди з метою дестабілізації радянської системи;
- ініціюванні або підтримці ідеологічної й політичної опозиції комуністичному режиму з метою розмивання останнього, відновленні зв'язків із колишніми діячами ОУН і УПА [5].

В наш час процеси залучення іноземних спеціалістів до підготовки професійних кадрів й опанування нових стандартів і технологій тривають. Їхню результативність можна прослідкувати на основі аналізу процесу взаємодії України з НАТО [11].

Під час війни з рф відбувся перехід оборонної системи України від «антитерористичної операції» до «операції об'єднаних сил». Після повномасштабного вторгнення створено єдину систему управління збройними силами й правоохоронними органами, що дозволило контролювати всі ресурси для ведення війни для забезпечення загальної стійкості держави. Втім, така система не є тоталітарною в класичному розумінні, оскільки передбачає встановлення зав'язків і рівноправне партнерство між урядом і суспільством.

Реформи, що вже відбулися, мають різне коріння. Деякі з них стали результатом ситуативної реакції на загрозу в перші дні повномасштабного вторгнення. Інші можна розцінювати як реалізацію досвіду, отриманого від взаємодії з партнерами. До оборонного процесу були залучені військові, воєнізовані й цивільні сили. В деяких випадках прийняття рішень відбувалося безпосередньо на місці подій без централізованого керівництва. Проте потреба координації дій всіх залучених до процесу вкрай необхідна умова їхньої ефективності. До усіх військових дій повинні залучатись і державні служби безпеки (внутрішнє контррозвідувальне й політичне агентство країни).

Від початку повномасштабної агресії 2022 р. показовими стали результати часткового запровадження стандартів НАТО й залучення сил територіальної оборони (ТРО) – завдяки цьому вирішувались питання прийняття рішень безпосередньо на місцях в разі неможливості встановлення зв'язку зі штабом. Це також визначають як одну з головних якісних відмінностей українських сил від російських, що продовжують «радянські традиції». Тому пріоритетними напрямками підтримки залишаються проблеми всебічної підготовки середньої ланки командного складу, забезпечення зв'язку й необхідної матеріально-технічної бази. Загальною помилкою росії стала відсутність розуміння про реальні зміни оборонної сфери України завдяки набуття бойового досвіду й опанування сучасних військових практик.

Школа середньої ланки військового керівництва є пріоритетним напрямком підсилення бойової здатності підрозділів. У США – це сержанти й капрали, які забезпечують координацію на місцях. Тому важливим питанням стало розширення середнього складу й виховання лідерських якостей для готовності брати на себе відповідальність і приймати рішення, що не було притаманне «радянській традиції». Закріпленням опрацювання цього питання стала нова редакція «Концепції розвитку професійного сержантського складу Збройних Сил України», прийнята в лютому 2022 р. (на заміну редакції 2016 р.). Отже, відбувається поступова реалізація встановлення взаємосумісності з НАТО, підвищення професіоналізму особового складу.

Стосовно стандартів матеріально-технічного забезпечення, зв'язку, використання й підготовки військ, у 2014 р. (саміт НАТО, Уельс) Україні були надані механізми для отримання ресурсів від держав-членів альянсу. Довірчі документи (трастовий фонд С4) включали матеріально-технічне забезпечення, стандартизацію, управління, зв'язок. У 2016 р. спектр підтримки розширений у «Пакеті комплексної допомоги». Основним

питання було покращення логістики – підвищення рівня координації поставок завдяки цифровізації й автоматизація процесів, створення Центру управління EUCOM-Україна (Міжнародний координаційний центр донорів).

Трастовий фонд С4 передовсім був націлений на забезпечення тактичного й комерційного супутникового зв'язку, брак цих систем в Україні був дуже відчутний з 2014 р. росія як країна, що має космічну програму, продемонструвала низьку ефективність роботи цієї галузі – використання застарілих систем й особистих мобільних пристроїв призвело до поганої координації підрозділів противника.

Здобуття тактичної переваги стало можливим завдяки формуванню системи безпечної комунікації (технології Starlink), використанню різних видів безпілотників (розвідники, ударні). Додатково значну роль зіграло отримання інформації з супутників. Наприклад, новий супутник ICEYE (Фінляндія) отримує інформацію за допомогою радарів із синтетичною апертурою, що значно збільшило можливості: нічна зйомка, відсутність залежності від метеорологічної ситуації. Доступ до інформації пришвидшується завдяки володінню супутником.

За офіційними даними, Міністерство оборони України вже не перший рік застосовує модель управління оборонними ресурсами відповідно до підходів і принципів НАТО. Станом на кінець 2021 року в Україні було запроваджено 255 стандартів і керівних документів НАТО. Для цього регулярно проводиться комплексний огляд сектора безпеки й оборони [12].

Г. Перепелиця й А. Дрозд визначили в якості перспективного партнерства такі центри й служби: Розвідувально-ситуаційний центр ЄС (EU INTCEN), Агентство Європейського Союзу з кібербезпеки (ENISA), Центр реагування на надзвичайні ситуації у сфері цифрових технологій (CERT-EU), Центр досконалості НАТО у сфері стратегічних комунікацій (StratCom COE), Інститут Європейського Союзу з досліджень безпеки (EUISS), Центр досконалості у сфері протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE), Бернський клуб (фр. Club de Berne), Супутниковий центр ЄС (EU SATCEN), Європейський центр протидії кіберзлочинності при Європолі (ЕС3) [9].

Особливістю роботи розвідслужб країн ЄС є їхня епістемічна основа за наявності досить специфічної структури, що пристосована для вирішення політичних і безпекових проблем, що забезпечує можливість обробляти й аналізувати інформацію з досить різнопланових джерел, включно із засекречеими. Також європейське розвідувальне співтовариство не має єдиного органу управління, структури в його складі переважно мають консультативний характер. Всередині співтовариства встановлені лише горизонтальні зв'язки між зацікавленими в певній інформації сторонами. Основним завданням є систематизація й узагальнення інформації з різних джерел з подальшим донесенням її до зацікавлених сторін. Такий підхід забезпечує максимальний ефект від діяльності національних структур, а також закриває слабкі сторони міжнародної співпраці. Розвідувальні структури завжди діють відповідно до політичних чинників і загальних стратегічних пріоритетів у галузі безпеки своєї країни. Також вони задіяні у формуванні спільної безпекової політики Євросоюзу.

В такій системі є як позитивні, так і проблемні сторони. Позитивною тенденцією є високий ступінь оперативності інформаційного обміну. Серед проблемних моментів слід відзначити: недостатність важливої інформації, складність прийняття спільних рішень, залежність від політичних впливів, що призводить до менш гнучкого й ефективного реагування на спільні загрози. Тому розвідувальне співтовариство ЄС потребує постійного удосконалення механізмів співпраці між його членами, корегування загальних стандартів і реформування структурних й інституційних засад [10].

Висновки

Сектор безпеки кожної розвинутої країни в сучасному світі стикається з безліччю викликів і загроз, що потребують негайного рішення. Спільні дії дозволяють ефективніше вирішувати різні питання стосовно загальної безпеки світового товариства й кожної окремої країни. Додатковим стимулом розвитку галузі безпеки є також технологічний прогрес. Нові технології дозволяють удосконалювати різні процеси розвіддіяльності: збір, аналіз і передачу інформації, оперативне реагування й координація дій тощо.

Україна останні роки опановує стандарти НАТО. Процес впровадження їх у діяльність сектору безпеки і, зокрема, контррозвідувальних органів прискорився в умовах повномасштабної агресії з боку росії, оскільки виникли питання співпраці й злагодження всіх служб в короткий термін. Досягнення сумісності зі стандартами НАТО можливо, якщовирішити групу питань: забезпечення високого рівня оперативних можливостей, підвищення професіоналізму, проведення оборонних реформ, забезпечення участі ЗСУ в операціях і Силах реагування НАТО, створення механізмів військового співробітництва, консультацій і взаємодії, організація заходів для інформування громадськості. Європейські стандарти діяльності розвідувальних органів вимагають прозорості, чіткої відповідальності, взаємовигідного контрольованого інформаційного обміну.

Контррозвідка України має свої професійні традиції й напрацювання, що повинні бути співвіднесені з сучасними реаліями й стандартами партнерів. Найбільшою проблемою стала загальна структура сектору безпеки й застаріла підпорядкованість окремих органів і служб. Оборонна реформа повинна остаточно вирішити ці питання. Також однією із загальних проблем є відсутність необхідного рівня володіння особовим складом англійською мовою, що також ускладнює процес інтеграції: навчання, обмін досвідом, консультаційну й інформаційну підтримку.

Подальші дослідження будуть спрямовані на більш детальний розгляд окремих стандартів, особливостей їхньої розробки й адаптації до умов України. До того ж одним з найбільш проблемних напрямів є певна різниця підходів до оборонного сектору в країнах-членах ЄС і США. Особливо це стосується органів розвідки, що також потребує додаткового дослідження.

Список використаних джерел

1. Szép V., Sabatino E., Wessel R. A. Developing assessment criteria for security and intelligence cooperation in the EU. *ENGAGE Working Paper Series*. 2022. No. 10. URL: https://www.engage-eu.eu/publications/developing-assessment-criteria-for-security-and-intelligence-cooperation-in-the-eu (дата звернення: 21.11.2022).
2. Zandee D., Stoetman A., Deen B. The EU's strategic compass for security and defense: squaring ambition with reality: report. Hague, Netherlands: Netherlands Institute of International Relations «Clingendael». 2021. 72 p. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2021-05/Report_The_EUs_Compass_for_security_and_defence_May_2021.pdf (дата звернення: 21.11.2022).
3. Dalsjö R., Jonsson M., Norberg J. A brutal examination: russian military capability in light of the Ukraine war. *Survival.* 2022. No. 64. P. 7–28. DOI: https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2078044 (дата звернення: 21.11.2022).
4. Shelest H. Defend. Resist. Repeat: Ukraine's lessons for European defense: policy brief. *European council on foreign relations*. URL: https://ecfr.eu/publication/defend-resist-repeat-ukraines-lessons-for-european-defence/ (дата звернення: 21.11.2022).

5. Seheda S., Viedienieiev D. Organization and functions of the intelligence services of foreign centers of Ukrainian nationalists under conditions of the world interblock confrontation (1945–1950-ies). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk*. 2020. No. 15. P. 186–195. DOI: https://doi.org/10.24919/2519-058x.15.204965 (дата звернення: 21.11.2022).
6. Patterson K. Learning the art of counterintelligence from CIA's best. *Official United States Air Force website*. URL: https://www.afgsc.af.mil/News/Article-Display/Article/2802394/learning-the-art-of-counterintelligence-from-cias-best/ (дата звернення: 21.11.2022).
7. DeVine M. E. Covert action and clandestine activities of the intelligence community: selected definitions. *Congressional Research Service*. URL: https://sgp.fas.org/crs/intel/R45175.pdf (дата звернення: 21.11.2022).
8. The EU-Ukraine security partnership: status and prospects. Kyiv: Razumkov centre, 2021. 70 p. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_eu_ukraine_security.pdf (дата звернення: 21.11.2022).
9. Перепелиця Г., Дрозд А. Спецслужби України перед сучасними і майбутніми викликами. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2022. Т. 56. № 2. С. 25–28. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/4274 (дата звернення: 21.11.2022).
10. Бурба В. В. Теоретичні засади діяльності розвідувальних служб країн європейського союзу в контексті концепції епістемічної спільноти. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. № 4, ч. 2. С. 16–20. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.2.3 (дата звернення: 21.11.2022).
11. Знак В. Основні етапи співробітництва України і НАТО (1991-2021). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка.* 2022. № 1. С. 64–88. DOI: http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/98 (дата звернення: 21.11.2022).
12. Клапп С. Війна Росії проти України: відповідь НАТО: стислий огляд. *Дослідницька служба Європейського парламенту*. 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729380/EPRS_ATA(2022)729380_XL.pdf (дата звернення: 21.11.2022).
13. Корченко О., Логінов І., Скворцов С. Стаціонарні системи виявлення і попередження кібератак в інтересах кіберзахисту та кіберконтррозвідки (на прикладі США). *Безпека інформації*. 2019. № 25. С. 5–12. DOI: https://doi.org/10.18372/2225-5036.25.13664 (дата звернення: 21.11.2022).
14. Гнатюк С. Кіберскладник російсько-української війни: уроки та оцінки міжнародної спільноти. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/kiberskladnyk-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny-uroky-ta-otsinky (дата звернення: 21.11.2022).
15. Коваленко Є. В., Плетньов О. В. Діяльність контррозвідувальних органів в державній системі забезпечення інформаційної безпеки: досвід країн НАТО та українські реалії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право».* 2018. № 26. С. 136–139. URL: https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/12696 (дата звернення: 21.11.2022).
16. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 15 черв. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 21.11.2022).